

OBLICZA WŁADZY

WIELOASPEKTOWOŚĆ UWARUNKOWAŃ POLITYKI WEWNĘTRZNEJ I ZEWNĘTRZNEJ PAŃSTWA

POD REDAKCJĄ:
WOJCIECHA KOTOWICZA
PAWEŁA SCHMIDTA

INSTYTUT NAUK POLITYCZNYCH
UNIwersytet WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE
OLSZTYN 2018

*Oblicza władzy – wieloaspektowość
uwarunkowań polityki wewnętrznej
i zewnętrznej państwa*

*Oblicza władzy – wieloaspektowość
uwarunkowań polityki wewnętrznej
i zewnętrznej państwa*

Pod redakcją:

Wojciecha Kotowicza

Pawła Schmidta

Olsztyn 2018

Recenzent:

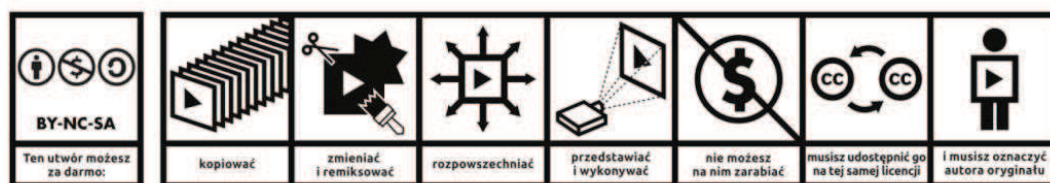
dr Andrzej Sęk

Projekt okładki:

Dawid Zieleniewski

ISBN 978-83-950220-4-3

Licencja: Creative Commons 3.0 Polska

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Na tych samych warunkach 3.0 Polska - Licencja ta pozwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz tak długo jak utwory zależne będą również obejmowane tą samą licencją. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/pl/>

Wydawca

Instytut Nauk Politycznych

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Liczba znaków: 377 315 / 9,43 arkusza wydawniczego

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie

Grzegorz Haber	12
<i>Transformacja od dyktatury do socjalnego realizmu. Przypadki Argentyny i Chile</i>	
Cezary Pachnik	26
<i>Prawo do secesji zaradczej jako ograniczenie władzy państwa</i>	
Dominika Czapla	39
<i>Rola regionów w Unii Europejskiej – rozwój czy stagnacja?</i>	
Paweł Schmidt	53
<i>Przewrót czy drugi etap rewolucji? Wydarzenia w Egipcie w czerwcu 2013 roku oraz ich następstwa</i>	
Piotr Aszkiełowicz, Zuzanna Załuczkowska	67
<i>Wybory prezydenckie w Republice Tunezji po Arabskiej Wiośnie</i>	
Dawid Zieleniewski	79
<i>Reorganizacja rosyjskich sił zbrojnych w latach 2009-2017 w kontekście budowania Sił Operacji Specjalnych</i>	
Jakub Klepański	91
<i>Analiza porównawcza aktywności poselskiej przewodniczących klubów parlamentarnych w Sejmie RP podczas VII kadencji (2011-2015)</i>	
Magdalena Karwel	108
<i>Udział Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w reagowaniu na sytuacje kryzysowe</i>	
Paula Polkowska	120
<i>Unia Europejska wobec przestępczości – Europol</i>	
Marta Jamiołkowska	132
<i>Cyberbezpieczeństwo na styku sektora publicznego i prywatnego. Wybrane zagadnienia.</i>	
Ilona Bartocha	145
<i>Perspektywa kulturowej tożsamości płci w procesie uwłasnowolnienia kobiet drogą do ich awansu. Przedstawienie założeń Raportu IV Światowej Konferencji ws. Kobiet</i>	
Ilona Rytel-Baniak	160
<i>Unijna polityka integracji Romów a działania dyskryminacyjne rządu we Francji w latach 2010-2014</i>	

Transformacja od dyktatury do socjalnego realizmu.

Przypadki Argentyny i Chile

Streszczenie

W artykule Autor analizuje przypadki sytuacji społeczno-gospodarczą w Argentynie i Chile w optyce działań transformacyjnych w sferze politycznej. Przejście z autorytaryzmu do demokracji dokonało się przede wszystkim na poziomie politycznym, zachowując w wielu elementach stary porządek na poziomie społecznym i gospodarczym. W przypadku państw o zastępczej strukturze społecznej, ze znacznym poziomem nierówności będzie to skutkowało licznymi niepokojami społecznymi, co dobrze obrazują protesty młodych ludzi w Chile na początku drugiej dekady XXI wieku. Jednocześnie jest to przypadek niezwykle interesujący ze względu na zmianę, kadencję po kadencji, czołowych polityków sprawujących urząd prezydenta, reprezentujących odmienne opcje polityczne – Michelle Bachelet (2006-2010 oraz 2014-2018) i Sebastian Piñera (2010-2014 oraz 2018-2022).

Słowa kluczowe: Chile, Argentyna, transformacja, gospodarka.

Summary

In the article, the author analyzes cases of the socio-economic situation in Argentina and Chile in the optics of transformation activities in the political sphere. The transformation from authoritarianism to democracy took place above all at the political level, maintaining in many elements the old order at the social and economic level. In the case of countries with a past social structure, with a significant level of inequality, this will result in numerous social unrests, which is well illustrated by the protests of young people in Chile at the beginning of the second decade of the 21st century. On the same time, this is an extremely interesting case due to the change, term in office, leading politicians holding the office of president, representing different political options - Michelle Bachelet (2006-2010 and 2014-2018) and Sebastian Piñera (2010-2014 and 2018-2022).

Key words: Chile, Argentina, transformation, economy.

Wprowadzenie

Argentyna i Chile mają za sobą podobną drogę rozwoju. Oba państwa po drugiej wojnie światowej eksperymentowały z różnymi modelami państwa społecznie zaangażowanego, w którym dominującym aspektem sprawowania władzy był populizm, by poprzez okres wojskowych dyktatur, zdecydować się – poprzez transformację ustrojową – na stabilną wersję republikanizmu, w którym niezwykle istotną rolę odgrywają interesy ekonomiczne wielu grup i klas społecznych. Zmiany dokonywały się niezwykle szybko i z ogromną dynamiką, często prowadząc do kryzysów politycznych. W niniejszym artykule zostanie ukazany charakter transformacji i zmian, skoncentrowanych wokół kategorii politologicznych: przywództwa, demokratyzacji oraz wyborów, które miały miejsce w dwóch najbardziej rozwiniętych państwach Ameryki Łacińskiej. W związku z tym mogłoby się wydawać, iż ich problemy rozwojowe w znacznym stopniu odbiegają od występujących w innych krajach regionu, jednakże w tym przypadku możemy zaobserwować podobieństwa, choć w zdecydowanie innej optyce. Nierówności społeczne, co oczywiste występują, lecz uwagę zwraca się przede wszystkim na udział w zyskach osiągniętych przez sprawnie funkcjonujące firmy obu gospodarek i rozwiązania przyjęte w ramach redystrybucji środków w domenie publicznej. Pytania, na które obywatele i ich polityczni przedstawiciele próbują udzielać odpowiedzi, w XXI wieku są bliższe tym, które zadawane są w ramach dyskursu politycznego występujących w krajach rozwiniętych, a nie rozwijających. Zatem skala i zakres problemów jest w ich przypadku również proporcjonalny do jakości instytucji publicznych, które funkcjonują w danym państwie Ameryki Łacińskiej. W Argentynie i Chile nie trzeba od nowa tworzyć sieci placówek oferujących pomoc medyczną na bardzo dobrym poziomie, gdyż ona od wielu lat funkcjonuje. Podejmowana dyskusja polityczna opiera się natomiast na pytaniu o to, dlaczego z usług owych usług mogą korzystać jedynie ci, którzy posiadają prywatne ubezpieczenie. Podobnie rzecz ma się w kwestii edukacji na poziomie wyższym, będącej punktem spornym w relacjach międzypokoleniowych, gdzie ludzie młodzi żądają od państwa umożliwienia im bezpłatnej edukacji w dobrze funkcjonującym systemie. Kwestią sporną zatem staje się prawo dostępu dla zdecydowanie większej grupy odbiorców, niekoniecznie zaś podjęcie próby budowy całego systemu od podstaw.

Warto zwrócić uwagę, iż oba przywołane państwa bardzo wiele różni. Niezwykle ważną rolę w postrzeganiu przyszłości stanowi odniesienie do minionej przeszłości. Argentyńskie i chilijskie społeczeństwo zostało poddane niewyobrażalnym wyrzeczeniom, związanym z długoletnim sprawowaniem władzy przez junty wojskowe,

dopuszczające się zbrodni przeciwko swoim własnym obywatelom. Po dwóch stronach konfliktu stanęły klasy społeczne, które obecnie niezwykle sprawnie funkcjonują w systemie gospodarczo-politycznym¹. O ile kontrolę nad surowcami w Chile sprawuje państwowy konglomerat wydobywczy, o tyle w Argentynie występuje większy udział sektora prywatnego, w tym zagranicznego oraz źródła potencjalnego wzrostu gospodarczego są bardziej zróżnicowane. Wreszcie, występują różnice w stabilności systemu politycznego i związanych z nią oczekiwań obywateli wobec przyszłości².

Wymiary transformacji

W obu państwach kluczową kwestią u progu transformacji stała się próba nawiązania porozumienia pomiędzy zwolennikami dawnego, autorytarnego porządku a ówczesną opozycją. Dojście do władzy w wyniku demokratycznych wyborów przedstawicieli partii, będących w przeszłości obiektem brutalnych prześladowań politycznych, wymagało podjęcia decyzji, w jaki sposób kraj rozliczy się z przeszłością. W związku z różnymi przyczynami oddania władzy przez wojsko – w Argentynie momentem zwrotnym była porażka w wojnie z Wielką Brytanią, w Chile natomiast doszło do przekazania władzy, z usankcjonowaniem istotnej roli wojska w przyszłym ładzie społecznym. Tym samym wymierzenie sprawiedliwości wobec osób, które dopuściły się łamania praw człowieka częściej realizowane było w Argentynie. Symptomatyczne stało się zachowanie chilijskiego rządu w kwestii postawienia przed sądem w Hiszpanii byłego dyktatora Augusto Pinocheta³. Różnice w podejściu do czasów minionych doskonale obrazuje rów-

¹ Co istotne, jest to sytuacja występująca w wielu państwach regionu. Zainteresowanych przykładem Meksyku odsyłam do artykułu: G. Haber, *Przemoc, narkotyki i bezpieczeństwo publiczne jako wyzwanie dla świata polityki w XXI wieku na przykładzie wybranych państw Ameryki Łacińskiej*, „Chorzowskie Studia Polityczne” 2016, nr 11, s. 175-183.

² Michelle Bachelet, która niedawno zakończyła swoją drugą kadencję na stanowisku prezydenta Chile, zwraca ponadto uwagę na kulturę polityczną, która stanowi klucz do zrozumienia potencjału rozwojowego jej kraju: *Chilijczycy są nadmiernie krytyczni. Zawsze widzimy szklankę w połowie pustą, a nie pełną. Dam panu przykład. Pewien ambasador mojego kraju w innym państwie Ameryki Łacińskiej (nie powiem który), nękanym przez tysiące problemów i cierpiącym biedę, powiedział mi, że wszyscy ludzie, których tam widzi, są szczęśliwi; bo jego kierowca zawsze jest szczęśliwy. Spytał kiedyś kierowcę: Dlaczego jesteście tak szczęśliwi, mając tyle problemów?, a tamten mu odpowiedział: A czy pan chce, żebyśmy byli nie tylko biedni, ale jeszcze żałośni? Ta anegdota jest znakomita! Natomiast my jesteśmy znacznie poważniejsi, więc czasem nie czujemy się dumni z tego, co byliśmy zdolni zbudować. Ale z drugiej strony to dobre, że jesteśmy poważni, szanujemy normy, jesteśmy wobec siebie wymagający, nie wystarczają nam łatwe odpowiedzi ani oklaski. Dzięki temu nasze instytucje funkcjonują.* Źródło: M. Bachellet, *Szklanka się wypełnia*, „Forum”, nr 48, 2009, s. 12.

³ Proces współpracy lewicowej koalicji z opozycją, reprezentującą osoby zbliżone do dawnego reżimu, przedstawia Marcin Komosa, przedstawiając jednocześnie zmiany społecznej akceptacji dla działań junty wojskowej, której symbolem stał się Augusto Pinochet – od autorytetu, porównywalnego do postaci słynnych chilijskich *libertadores* do osoby, oskarżonej o defraudację publicznych pieniędzy. Por. M. Komosa,

niez fakt, iż w Argentynie w dalszym ciągu prowadzi się postępowania karne, w wyniku których prawomocnymi wyrokami skazywani są przedstawiciele junty wojskowej⁴. Uzyskanie historycznego porozumienia w podzielonym społeczeństwie może stanowić podstawę do budowania sprawiedliwego społeczeństwa przyszłości, co wydaje się być niemożliwe bez ukarania winnych zbrodni.

Władzę w obu państwach przejęła lewica, dla której nadrzędnym celem stało się stworzenie nowego porządku społecznego, ze szczególnym uwzględnieniem praw człowieka. Co szczególnie ważne, zmiany w zasadniczych rozwiązaniach gospodarczych nie miały charakteru fundamentalnego⁵. Dawna opozycja, tj. koalicja *Concertación* w Chile⁶ oraz argentyńscy socjaliści, a tym bardziej Carlos Menem, po przejęciu władzy byli zainteresowani przede wszystkim stworzeniem nowego ładu politycznego, co można tłumaczyć faktem zajmowania dominującej pozycji w tym sektorze dawnych zwolenników junty wojskowej oraz uwarunkowaniami zewnętrznymi. Przełom latosiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych był okresem, w którym hasła nacjonalizacji i przejmowania majątku prywatnego przez państwo nie było akceptowane przez rynki finansowe oraz międzynarodowe instytucje⁷.

Gospodarki obu państw wydają się mieć solidne podstawy do uzyskiwania utrzymującego się na stabilnym poziomie wzrostu gospodarczego. Na szczególną uwagę zasługuje próba wejścia na rynek nowych technologii Chile, za pośrednictwem projektu

Precedens Pinocheta – podważenie mechanizmów bezkarności sprawców naruszeń praw człowieka w Chile, „Ameryka Łacińska” 2005, nr 1, s. 79.

⁴ Przywódca junty wojskowej – gen. Jorge Videla został w 2010 roku skazany prawomocnym wyrokiem na karę długoletniego więzienia. Po zasądzeniu wyroku, dyrektor biura Amnesty International, Mariela Bielewska, wezwała argentyński rząd i wymiar sprawiedliwości do dalszej wyczerpanej pracy w dotarciu do prawdy i skazaniu kolejnych winowajców zbrodni przeciwko własnemu narodowi. Źródło: AI, *Argentina: Historical ruling is another step towards justice*, <https://www.amnesty.org/en/news/argentina-historical-ruling-another-step-towards-justice-2012-07-06>, dostęp w dniu : 2 VI 2018. Generał Jorge Videla zmarł w więzieniu 17 maja 2013 roku, w wieku 88 lat.

⁵ Jonathan R. Burton rozpatruje hipotezę współwystępowania dwóch procesów – sprzeciwu wobec działania junty oraz akceptacji jej priorytetów polityki gospodarczej przez elity partii opozycyjnych. Zatem nie może dziwić fakt, iż bezpośrednio po przejęciu władzy przez opozycję nastąpiły jedynie niewielkie zmiany w zakresie rozwiązań gospodarczych. Najbardziej znaczącymi było stopniowe podnoszenie podatków od dochodów osobistych, co pozwoliło na przeznaczanie większych środków na programy socjalne. Por. J.R. Burton, *State Continuismo and Pinochetismo: The Keys to the Chilean Transition*, „Bulletin of Latin American Research”, nr 3, 2002, s. 363-370.

⁶ *Concertación* – koalicja wyborcza partii socjalistycznych i chrześcijańskiej demokracji, zawiązana w 1988 roku na potrzeby pierwszych demokratycznych wyborów prezydenckich po okresie rządów junty wojskowych, w których kandydat kolacji Patricio Aylwin uzyskał 55% poparcie w pierwszej turze wyborów. Źródło: J.R. Barton, W.E. Murray, *The End of Transition? Chile 1990-2000*, „Bulletin of Latin American Research”, nr 3, 2002, s. 332.

⁷ Wystarczy przypomnieć o postanowieniach tzw. *konsensusu waszyngtońskiego*, który miał stanowić podstawę do wypracowania skutecznych programów rozwoju dla krajów rozwijających się w czasie przemian po-zimnowojennych. Por. M. Naím, *Washington Consensus or Washington Confusion?*, „Foreign Policy”, nr 1, 2000, s. 88.

„Start-up Chile”, który został uruchomiony w 2010 roku. Co istotne, jest to inicjatywa własna Ministerstwa Gospodarki, które poprzez system mini-grantów chce skłonić młodych, przedsiębiorczych ludzi z całego świata do poprowadzenia firm na rynku chilijskim. Jest to jednocześnie warunek formalny, który sprawia, że chilijska gospodarka staje się miejscem, gdzie młodzi ludzie mogą spróbować swoich sił w zupełnie nowych, innowacyjnych sektorach. Co ważne, granty są bezzwrotne, nie zależą w żadnym stopniu od przynoszonych przez firmy zysku. Tym samym Chile nie tylko pokazuje się jako miejsce przyjazne dla przedsiębiorców, ale także jako lider nowych technologii, uzyskujący stosunkowo niewielkim kosztem tj. kilku milionów dolarów rocznie, dostęp do niemierzalnego zasobu, jakim jest ludzka kreatywność. W pierwszym roku działalności udało się sprowadzić do kraju 22 firmy z 14 krajów, każdej przekazując na rozpoczęcie działalności po 40 tysięcy USD. Do 2014 roku w programie uczestniczyło już prawie tysiąc firm z 65 państw⁸.

Opisany powyżej przykład dobrze pokazuje skalę pomysłów gospodarczych obu rządów. Nie może zatem dziwić sytuacja, w której na przestrzeni lat państwa odnotowały znaczny wzrost gospodarczy, będący jednak wynikiem sukcesów w kooperacji z zagranicą, a nie wzmocnienia potencjału rynku wewnętrznego. Jednakże w strategiach rozwoju gospodarczego występują daleko posunięte różnice, wynikające z udziału dominującego surowca. O ile wpływ miedzi na wzrost gospodarczy Chile jest znaczny, to wynika on również z faktu, iż właśnie to państwo jest światowym liderem w jego wydobyciu. Tym samym może w sposób efektywny dla siebie wpływać na cały rynek tego surowca i w stosunkowo łatwy sposób zarządzać ryzykiem budżetowym. W przypadku Argentyny sytuacja jest bardziej złożona. Wydawać by się mogło, że znaczna dywersyfikacja dochodów ze złóż surowcowych będzie wpływać pozytywnie na stabilność gospodarki, lecz w przeciwieństwie do Chile, w latach dziewięćdziesiątych pozbawiono państwo instrumentów oddziaływania na korporacje wydobywcze, zaprzepaszczając realną szansę na uratowanie sytuacji, która doprowadziła do jednego z największych kryzysów społeczno-politycznych w historii Ameryki Łacińskiej⁹.

⁸*Informe Programa. Start-Up Chile. Enero 2014*, <http://startupchile.org/wp-content/uploads/2014/03/Report%20SUP%20Numbers%20Enero%202014.pdf>, dostęp w dniu: 10.05.2018 r.

⁹ W opinii Urszuli Żuławskiej już w 1995 roku wyraźnie zarysowane zostały podstawy do wystąpienia w najbliższej przyszłości kryzysu: „Wzrost zadłużenie zagranicznego (prywatnego i publicznego), wzrost wartości skumulowanych inwestycji bezpośrednich, jak też narastające płatności z tytułu starego zadłużenia prowadziły do konieczności transferowania z tych tytułów coraz poważniejszych środków – łącznie ich wartość miała na przełomie tysiącleci przewyższać wartość argentyńskiego eksportu. Toteż bez drastycznego wzrostu PKB, a przede wszystkim eksportu kryzys stawał się nieuchronny, gdyż napływ kapitału nie mógł w nieskończoność finansować obsługi zadłużenia i transferu zysków”. Por. U. Żuławska, *Płynąc pod*

Carlos Menem sprawował urząd prezydenta Argentyny w latach 1989-99. Za jego rządów kraj notował wysoki wzrost gospodarczy, dzięki otwarciu rynku wewnętrznego dla zagranicznych firm oraz programowi prywatyzacji. Jednakże sukcesy gospodarcze niosły ze sobą znaczne koszty społeczne – znaczna liczba robotników została zwolniona, a rozwarstwienie dochodowe w ciągu dekady systematycznie rosło¹⁰. Zaufanie, które zostało okazane nowej władzy przez rynki finansowe zostało zdyskontowane w trakcie pierwszej kadencji, co było zauważalne przede wszystkim przez wzrost eksportu (4,7% w 1993, 15,9% w 1994 i 22,3% w 1995 roku)¹¹. Otwarcie gospodarki oraz powiązanie peso argentyńskiego z dolarem w stosunku 1:1 spowodowało daleko idącą zależność od tendencji występujących w środowisku zewnętrznym. Połączenie negatywnych czynników tj. rezygnacji z zakupów argentyńskich towarów przez największych importerów, kryzys azjatycki oraz niskie ceny produktów rolnych na rynkach światowych, doprowadziło do pogłębienia negatywnych tendencji społecznych. Próba zbilansowania budżetu opierała się na zwiększeniu obciążeń podatkowych oraz likwidacji wielu programów społecznych. Ponadto zastosowano specjalny pakiet ulg dla nowych inwestorów zagranicznych, co jeszcze bardziej pograżyło rodzime firmy. Przy wzroście bezrobocia do poziomu około 20% nastąpił wybuch społecznego niezadowolenia, który doprowadził do wymiany elit politycznych oraz całkowitej zmiany prowadzonej polityki gospodarczej. Argentynie udało się powrócić na drogę rozwoju poprzez niezgodną z zaleceniami Międzynarodowego Funduszu Walutowego dewaluację peso i uniezależnienie gospodarki od eksportu, przede wszystkim w wyniku wzmocnienia popytu wewnętrznego (m.in. dzięki subsydiom dla najuboższych)¹².

Znacznie spokojniej rozgrywała się sytuacja polityczna w Chile, gdzie Michelle Bachelet została pierwszą kobietą w Ameryce Łacińskiej, która została zaprzysiężona na urząd prezydenta państwa. Jej pierwsza kadencja (lata 2006-2010) wyznacza ważną cezurę czasowo w Chile¹³. Państwo w tym okresie mogło pochwalić się znakomitymi

prąd - Argentyna w latach 1989-2012, w: *Ameryka Łacińska w poszukiwaniu konsensusu*, red. K.A. Kłosiński, M. Czarnacki, Lublin 2013, s. 223.

¹⁰ Było to związane z realizacją tzw. *Planu Caballo*, który w dłuższej perspektywie stworzył w Argentynie sytuację kryzysową, związaną z nieopłacalnością utrzymywania produkcji w kraju, gdzie co prawda nie występuje ryzyko kursowe, lecz bez możliwości dewaluacji waluty, niezwykle ciężko uzyskać nowe rynki do sprzedaży towarów w sytuacji, gdy wystąpią określone czynniki zewnętrzne. Por. L. Rodríguez-Boetsch, *Public Service Privatisation and Crisis in Argentina*, „Development in Practice” 2005, nr 3-4, s. 305-306.

¹¹ B. Liberska, *Wybory w Argentynie. Koniec ery prezydenta Carlosa Menema*, „Ameryka Łacińska”, nr 3-4, 1999, s. 55.

¹² L. Rodríguez-Boetsch, *Public Service..*, s. 310.

¹³ Warto również zauważyć, iż sondażowe poparcie dla Michelle Bachelet było wysokie i oscylowało wokół 75%. Jednakże w wyniku zapisu o braku możliwości starania się o bezpośrednią reelekcję, który

wynikami gospodarczymi¹⁴. Dzięki dążeniu do kompromisu udało się przyjąć wiele projektów socjalnych m.in. zapewniono każdemu z obywateli dostęp do świadczeń medycznych oraz, w wyniku porażki prywatnego systemu ubezpieczeń społecznych, zagwarantowano powszechną emeryturę minimalną, gdyż nie wszyscy obywatele mogli liczyć na comiesięczną wypłatę pozwalającą się utrzymać¹⁵. Systemem, ustanowionym w 1981 roku jako pierwszy na świecie w pełni niezależny od państwa, objęto wszystkich pracowników, z których comiesięcznych poborów pobierana była 10% składka¹⁶. Jej zarządzaniem i w domyśle pomnażaniem zajmowały się prywatne fundusze emerytalne, które inwestowały pieniądze przyszłych emerytów w akcje i obligacje. Jednakże po trzydziestu latach funkcjonowania systemu konieczna była jego znacząca reforma¹⁷. Państwo w 2006 roku przejęło na siebie obowiązek wypłaty świadczeń gwarantowanych przyznając tym samym, iż system ze względu na swoją istotę niesie poważne zagrożenie dla przyszłych emerytów. Przede wszystkim założono, iż fundusze emerytalne będą uzyskiwać stabilny wzrost zysków w długim okresie, co nie zawsze miało miejsce. Ponadto ze względu na niestabilną sytuację na rynku pracy wielu Chilijczyków przez dłuższy okres czasu nie było w stanie odłożyć odpowiednio wysokich środków na swoich kontach. Dlatego też interwencja państwa była niezbędna, by zapewnić odpowiednią stabilność całego systemu¹⁸.

znajduje się w chilijskiej konstytucji, nie mogła wystartować w wyborach w 2010 roku. Por. G. Elacqua, C. Aninat, *Chile's Pragmatic Middle-Class Voter*, „Americas Quarterly”, nr 1, 2013, s. 40.

¹⁴ Dobrze realizowana polityka gospodarcza znalazła odzwierciedlenie w postaci nadwyżki budżetowej w wysokości ponad 14 miliardów dolarów w 2007 roku oraz zgromadzeniu zbliżonej kwoty w Funduszu Stabilizacji Gospodarczej i Społecznej, w którym znajdują się środki pozyskane ze sprzedaży surowców naturalnych, odkładane przez lata, a mające stanowić zabezpieczenie przed mogącym wystąpić w przyszłości kryzysem. Por. L. Miodek, *Potrzeba paktu społecznego ponad podziałami politycznymi*, „Ameryka Łacińska” 2008, nr 2, s. 70.

¹⁵ R. Smyk, *Chile u progu dwusetlecia niepodległości republiki. Zarys aktualnej sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej*, „Ameryka Łacińska” 2010, nr 2, s. 41.

¹⁶ J.B. Williamson, M. Williams, *Notional Defined Contribution Accounts: Neoliberal Ideology and the Political Economy of Pension Reform*, „American Journal of Economics and Sociology” 2005, nr 2, s. 448.

¹⁷ Dwa najważniejsze problemy kapitałowego systemu emerytalnego przedstawia Jerzy Achmatowicz: „Jest zastanawiające, że zbliżone rezultaty zaobserwować można w innych krajach regionu, gdzie wprowadzono – w mniejszym lub większym stopniu – model chilijski. Zwróćmy uwagę, że reformy te nie sprostały dwóm głównym wyzwaniom, które przed nimi stanęły. Z jednej strony była to kwestia stopy odpowiedniości, która okazała się dużo poniżej oczekiwań ze względu na wysokie prowizje firm zarządzających funduszami, malejące stopy zwrotu instrumentów finansowych długu państwowego oraz nieregularny charakter intensywności składek. Z drugiej strony była to kwestia zakresu podmiotowego systemu zarówno czynnego, jak i biernego, kiedy to okazało się, że znaczna część aktywnej siły roboczej nie została włączona do systemu, szczególnie ci, którzy pracują na własny rachunek lub w szarej strefie. W przypadku niektórych krajów regionu te segmenty aktywnej siły roboczej dochodzą do 55% społeczności gospodarczo aktywnej”. Por. J. Achmatowicz, *Chilijskie OFE – ambiwalentny charakter sukcesu kapitałowego modelu zaopatrzenia emerytalnego*, w: *Gospodarcze problemy Ameryki Łacińskiej*, red. M. Drgas, J. Knopek, Toruń 2012, s. 265-266.

¹⁸ C. Arza, *La reforma previsional en América Latina. Principios distributivos, nuevas desigualdes y opciones de política*, „Desarrollo Económico” 2009, nr 6, s. 382.

W 2010 roku w Chile wybory prezydenckie wygrał Sebastian Piñera, będący najbogatszym człowiekiem w kraju, z majątkiem szacowanym na ponad miliard dolarów. Sukces wyborczy zawdzięczał zarówno zapowiedziom odwrotu od dotychczasowej polityki lewicowych rządów, ale także niemożności porozumienia się dotychczasowego obozu rządzącego. Jednakże realizacja programu wyborczego została odłożona na przyszłość z uwagi na trzęsienie ziemi, które w marcu 2010 roku miało miejsce w Chile¹⁹. W tym miejscu należy podkreślić, iż sposób uprawiania polityki w Chile znacząco odbiega od rozwiązań praktykowanych w innych, latynoamerykańskich państwach. Niezwykle często zdarza się dążenie do ponadpartyjnych kompromisów, nawet za cenę daleko idących ustępstw. Mechanizm ten sprawnie funkcjonuje w przypadku projektów społecznych, czego przykładem może być debata dot. paktu socjalnego, w trakcie której przyszły prezydent Sebastian Piñera, jako reprezentant prawicy zaproponował zastanowienie się nad możliwością wprowadzenia w życie idei dochodu gwarantowanego, który mógłby poprawić sytuację najbiedniejszych²⁰. Jednocześnie owo ponadpartyjne porozumienie zaczyna stać na przeszkodzie wprowadzenia reform, których inicjatorzy znajdują się poza głównym nurtem polityki, czego wyrazem stała się tzw. rewolucja pingwinów²¹.

Wdrożenie neoliberalnych reform w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku spowodowało pogorszenie dostępu do systemu edukacji dla uczniów pochodzących z ubogich rodzin. Przyjęto program, w którym rola państwa w tym sektorze będzie stopniowo maleć na rzecz instytucji prywatnych oraz większego zaangażowania rodzin. Utrwaliło to istniejącą w społeczeństwie niską mobilność społeczną, a chcących zmienić swój status poprzez edukację zmusiło do zaciągania kosztownych kredytów lub też podjęcia decyzji o służbie w aparacie publicznym, ze szczególnym uwzględnieniem wojska. W przeddzień oddania władzy przez Augusto Pinocheta przyjęto ustawę, w wyniku której zarządzanie szkołami publicznymi przekazano gminom, bez zapewnienia finansowania z budżetu centralnego. Tym samym już od szkoły podstawowej dzieci podlegały regułom rynku, gdyż szkoły zlokalizowane w zasobniejszych miastach lub nawet dzielnicach ofe-

¹⁹ R.E. Carlin, G.J. Love, E.J. Zechmeister, *Natural Disaster and Democratic Legitimacy: The Public Opinion Consequences of Chile's 2010 Earthquake and Tsunami*, „Political Research Quarterly” 2014, nr 1, s. 3-15.

²⁰ L. Miodek, *Potrzeba paktu społecznego ponad podziałami politycznymi*, „Ameryka Łacińska” 2008, nr 2, s. 75.

²¹ Nazwa utrwaliła się w świadomości Chilijczyków dzięki dwóm skojarzeniom – pod koniec 2005 roku w chilijskiej telewizji pokazywany był francuski film dokumentalny *Marsz Pingwinów* (reż. Luc Jaquet), który przyciągnął przed ekrany znaczną część spośród ludzi młodych oraz (bardziej prawdopodobne) poprzez odwołanie do tradycyjnego stroju szkolnego w Chile. Por. D. Klewer, *Rewolta pingwinów: nowy ruch uczniowski w Chile*, w: *Ruchy społeczne i etniczne w Ameryce Łacińskiej*, red. K. Derwich, M. Kania, Kraków 2011, s. 137.

rowały lepsze „usługi edukacyjne”, a te w gorszych de facto pogłębiały stan nierówności. Sytuacja niewiele zmieniła się wraz z przejściem władzy przez *Concertacion*. Oscar Rodriguez przeanalizował możliwości uzyskania wykształcenia na poziomie wyższym, z uwzględnieniem wskaźników skolaryzacji w danym typie instytucji oraz zasobności rodzin, w latach 1973-2000, a zatem za rządów Augusto Pinocheta, Patricio Aylwina oraz Eduardo Freia²². Wysiłki przedstawicieli lewicy skierowane były w kierunku zagwarantowania większej liczbie potencjalnych studentów dostępu do kredytów bankowych, nie zaś stworzenia ram publicznego wsparcia bezpośredniego np. poprzez system stypendialny. System finansowania szkolnictwa wyższego w Chile zasadniczo nie uległ zmianie na przestrzeni trzydziestu lat; ponadto udział wydatków na ten sektor w PKB pozostawał na podobnym, niskim poziomie. Tym samym w kraju doszło do koncentracji instytucji edukacyjnych na poziomie wyższym, które były finansowane de facto przez samych studentów. Nie może zatem dziwić tendencja do cyklicznego wzrostu wysokości czesnego, ze względu na wzrastające potrzeby finansowe uczelni. System ten z całą pewnością wpływał niekorzystnie na potencjalne możliwości awansu społecznego młodych Chilijczyków, pochodzących z ubogich rodzin. Dokładne dane przedstawia poniższa tabela:

Tabela 11. Procent populacji studenckiej w grupie 18-24 letnich osób, z podziałem na kwintyle dochodowe (I – najuboższy, V – najbogatszy).

	1987r.	1990r.	1992r.	1994r.	1996r.	1998r.
I	3,7	4,0	4,8	5,1	6,7	6,1
II	5,5	7,4	7,4	7,1	10,9	11,5
III	9,2	12,2	11,5	14,9	17,5	17,0
IV	20,0	22,1	21,3	28,2	31,7	31,5
V	44,6	41,5	40,3	51,2	57,7	58,8

Źródło: O. Rodriguez, *Creating (In) Equalities in Access to Higher Education in the Context of Structural Adjustment and Post-Adjustment Policies: The Case of Chile*, „Higher Education” 2008, nr 3, s. 278.

Wyraźnie widać, iż w każdej z grup udział studentów wzrósł, lecz z możliwości nowego programu kredytów studenckich w większym stopniu skorzystali przedstawiciele

²² O. Rodriguez, *Creating (In) Equalities in Access to Higher Education in the Context of Structural Adjustment and Post-Adjustment Policies: The Case of Chile*, „Higher Education” 2008, nr 3, s. 269-284.

klasy średniej i zamożnych warstw społeczeństwa. Ponadto w dalszym ciągu występuje ogromna luka pomiędzy efektywnym korzystaniem z systemu edukacji na poziomie wyższym. Nie może zatem dziwić fakt, iż cyklicznie pojawiały się postulaty zmiany polityki edukacyjnej państwa. Znamienne było wystąpienie młodych ludzi, znane jako rewolucja pingwinów w 2006 roku, kiedy tysiące licealistów okupowało chilijskie szkoły na znak protestu przeciw niesprawiedliwej polityce rządu Michelle Bachelet. Mimo trwałego i wysokiego wzrostu gospodarczego władze nie zgodziły się zmienić systemu, który premiował osoby funkcjonujące w lepszym otoczeniu społecznym i mogące liczyć na pomoc zamożnej rodziny. Odejście od pokojowego sposobu rozwiązania konfliktu na rzecz użycia sił bezpieczeństwa publicznego spowodowało jeszcze większą eskalację działań młodych ludzi, z którymi rząd musiał podjąć negocjacje²³. Protest udało się zakończyć obietnicą zwiększenia nakładów na publiczną edukację, lecz priorytety systemu pozostały bez zmian.

Kryzys objawił się z nową mocą, gdy władzę w Chile przejęli konserwatyści, dla których prywatna edukacja wiązała się z realizacją idei na lepszy rozwój państwa. W opinii prezydenta Sebastiana Piñeiry oczywistym stał się fakt, że system edukacji może służyć projektowi cyklicznego odtwarzania sytuacji klasowej – na poziomie podstawowym szkołę kończą ludzie najubożsi, na średnim osoby z dochodem niewystarczającym na naukę uniwersytecką, która przeznaczona jest dla najzamożniejszej elity²⁴. Kolejne protesty stanowiły zatem odpowiedź młodych ludzi na niesprawiedliwe rozwiązania, które nie podlegały jakimkolwiek negocjacom politycznym, gdyż wszystkie partie parlamentarne w dalszym ciągu wyrażały akceptację dla przyjętych rozwiązań. Niejako obok głównego nurtu zaczęły pojawiać się na scenie organizacje społecznego sprzeciwu, które w ramach globalnego Ruchu Occupy, podjęły w Chile walkę o lepszy system edukacji. W 2011 i 2012 roku uczelnie praktycznie zawiesiły działalność, w związku z

²³ C. Cabalin, *Neoliberal Education and Student Movements in Chile: inequalities and malaise*, „Policy Futures in Education” 2012, nr 2, s. 223-224.

²⁴ Było to odwołanie do słów generała Augusto Pinocheta, który w ten sposób dokonał podziału „klientów systemu edukacyjnego” w momencie podpisania nowej ustawy w 1989 roku. Funkcjonowanie tego paradygmatu, za pośrednictwem metody analizy medialnego dyskursu, trafnie opisał w artykule Cristian Cabalin uznając, że „fundamenty chilijskiego systemu edukacji nie podlegają publicznej dyskusji, gdyż zostały wyznaczone przez neoliberalny dogmat. Jego uniwersalność wprost wynika z hegemonistycznej pozycji, jaką zajmuje w świecie. Edukacja staje się niezwykle ważnym środkiem w procesie akumulacji kapitału i dostosowania struktur gospodarczych państwa. (...) Logika racjonalności ekonomicznej przenoszona jest do edukacji, jednocześnie tworząc społeczne mity o nieuniknionym kierunku zmian, którego nie można zawrócić ani zmienić, gdyż wynika z niezależnych faktów i wydarzeń. (...) Takie postrzeganie systemu edukacji przez siły polityczne oraz środki masowego przekazu prowadzi do sprzeciwu grup społecznych, odczuwających w bezpośredni sposób jego irracjonalność”. Por. C. Cabalin, *The conservative response to the 2011 Chilean student movement: neoliberal education and media*, „Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education” 2014, nr 1, s. 7.

masową akcją protestacyjną prowadzoną przez samorzady studenckie, związki zawodowe i inne lewicowe organizacje, pozbawione dotychczas politycznego wpływu na podejmowane przez parlament decyzje²⁵.

Efekty studenckich protestów są niejednoznaczne. Z pewnością doprowadziły do podjęcia ogólnonarodowej dyskusji o priorytetach rozwojowych w XXI wieku, z uwzględnieniem kluczowej roli edukacji. Jednakże poza zwiększeniem nakładów publicznych na przystosowanie szkół do nowych wyzwań, nie udało się w znaczący sposób zmienić fundamentów ustawy. Wyraźnie widać, iż elita sprawująca władzę w Chile mimo posiadanych środków finansowych nie chce naruszyć obowiązującego paradygmatu²⁶.

Zakończenie

Nierówności społeczne w państwach Ameryki Łacińskiej współwystępują wraz z licznymi negatywnymi zjawiskami i procesami, które w XXI wieku mogą mieć decydujący wpływ na rozwój polityczny, społeczny i gospodarczy poszczególnych państw. W artykule przedstawione zostały problemy Argentyny i Chile w zakresie politycznej walki z nierównościami społecznymi, które stanowią istotny punkt odniesienia i wyznaczają katalog możliwych środków, jednakże nie można zapominać o skali bieżących problemów, które z kolei mają znaczący wpływ na możliwości adaptacji projektowanych programów społecznych, będących odzwierciedleniem idei sprawiedliwości. W raporcie *Social Panorama of Latin America 2013* badacze z Komisji Gospodarczej Narodów Zjednoczonych ds. Ameryki Łacińskiej i Karaibów szczególnie dużo miejsca poświęcają zależnościom pomiędzy występującymi w społeczeństwie nierównościami a efektami polityk publicznych poszczególnych państw. Jako kluczowe kwestie, mające wpływ na jakość życia społecznego, zostały wyróżnione m.in.:

1. Czas poświęcany na pracę oraz na wypoczynek (dostępność pracy oraz związana z tym zmiana modelu rodziny);
2. Wysoki poziom przestępczości i powszechne stosowanie przemocy w życiu społecznym;

²⁵ D. Salinas, P. Fraser, *Educational Opportunity and Contentious Politics: The 2011 Chilean Student Movement*, „Berkeley Review of Education” 2012, nr 1, s. 21-22.

²⁶ Warto zauważyć jest jednak proces instytucjonalizacji społecznego sprzeciwu w ramach ugrupowań młodzieżowych. Potencjał uzyskany w latach 2011-12 może przełożyć się w przyszłości na polityczne sukcesy, czego przykładem może być chociażby Camila Vallejo. Por. I. Hernandez, *Interview with Francisco Figueroa: Continuing the Conversation on the Chilean Student Movement*, „Journal of Social Science Education” 2013, nr 3, s. 67.

3. Jakość życia w miastach (utrudniony dostęp do usług publicznych, zanieczyszczenie powietrza)²⁷.

Oczywistym jest fakt, iż są to kwestie bezpośrednio ze sobą związane; determinujące jednocześnie działania państwa w zakresie usług publicznych. Rozrastająca się przestrzeń miejska w nieadekwatny sposób zabezpiecza pod względem socjalnym nowych, wciąż napływających mieszkańców. Jednocześnie brak efektywnych działań w zakresie m.in. reformy rolnej wpływa w znaczącym stopniu na proces migracji, gdyż skala bezrobocia w miastach jest wciąż znacznie mniejsza. Nowe społeczności, powstające przede wszystkim na obrzeżach istniejących miast, cechuje wysoki poziom przestępczości²⁸. Warto zwrócić szczególną uwagę na przenikanie się owych problemów społecznych, na których piętno odciskają warunki wewnętrzne i zewnętrzne. Niezwykle często państwa latynoamerykańskie, co zostało ukazane w artykule na przykładzie Argentyny i Chile, zmuszone są prowadzić politykę społeczną w oparciu o ustalone przez zewnętrzne podmioty priorytety i możliwości, zatem ocena ich działań musi być również związana z analizą zarówno polityki wewnętrznej, jak też międzynarodowej²⁹.

Bibliografia:

Achmatowicz J., *Chilijskie OFE – ambiwalentny charakter sukcesu kapitałowego modelu zaopatrzenia emerytalnego*, w: *Gospodarcze problemy Ameryki Łacińskiej*, red. M. Drgas, J. Knopek, Toruń 2012.

AI, *Argentina: Historical ruling is another step towards justice*, <https://www.amnesty.org/en/news/argentina-historical-ruling-another-step-towards-justice-2012-07-06>, dostęp w dniu: 2 czerwca 2018 r.

Arza C., *La reforma previsional en América Latina. Principios distributivos, nuevas desigualdades y opciones de política*, „Desarrollo Económico” 2009, nr 6.

Burton J.R., Murray W.E., *The End of Transition? Chile 1990-2000*, „Bulletin of Latin American Research” 2002, nr 3.

²⁷ CEPAL, *Social Panorama of Latin America 2013*, http://repositorio.cepal.org/bitstream/11362/36736/1/S2013869_en.pdf, s. 29-33, dostęp w dniu: 12 czerwca 2018 r.

²⁸ Zjawisko to można tłumaczyć zarówno nietrwałością nowych więzów społecznych, jak też niewielkim zakresem usług publicznych. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na kwestię komunikacji publicznej, sieci placówek edukacyjnych czy też miejsc kultury.

²⁹ Region Ameryki Łacińskiej nie jest jedynym, który nie może w pełni suwerennie kształtować priorytetów rozwoju społecznego, bez uwzględnienia zewnętrznych uwarunkowań. Wielu autorów wskazuje wręcz, iż występuje więź pomiędzy drogą rozwoju Ameryki Łacińskiej i Europy Środkowo-Wschodniej, z których ta pierwsza potrafiła w większym stopniu ograniczyć na początku XXI wieku wpływ czynników zewnętrznych. Por. G.W. Kołodko, *Droga do teraz*, Warszawa 2014, s. 222.

- Burton J.R., *State Continuismo and Pinochetismo: The Keys to the Chilean Transition*, „Bulletin of Latin American Research” 2002, nr 3.
- Cabalin C., *Neoliberal Education and Student Movements in Chile: inequalities and malaise*, „Policy Futures in Education” 2012, nr 2.
- Cabalin C., *The conservative response to the 2011 Chilean student movement: neoliberal education and media*, „Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education” 2014, nr 1.
- Carlin R.E., Love G.J., Zechmeister E.J., *Natural Disaster and Democratic Legitimacy: The Public Opinion Consequences of Chile's 2010 Earthquake and Tsunami*, „Political Research Quarterly” 2014, nr 1.
- CEPAL, *Social Panorama of Latin America 2013*, (http://repositorio.cepal.org/bitstream/11362/36736/1/S2013869_en.pdf).
- Elacqua G., Aninat C., *Chile's Pragmatic Middle-Class Voter*, „Americas Quarterly” 2013, nr 1.
- Haber G., *Przemoc, narkotyki i bezpieczeństwo publiczne jako wyzwanie dla świata polityki w XXI wieku na przykładzie wybranych państw Ameryki Łacińskiej*, „Chorzowskie Studia Polityczne” 2016, nr 11.
- Hernandez I., *Interview with Francisco Figueroa: Continuing the Conversation on the Chilean Student Movement*, „Journal of Social Science Education” 2013, nr 3.
- Informe Programa. Start-Up Chile. Enero 2014* (<http://startupchile.org/wp-content/uploads/2014/03/Report%20SUP%20Numbers%20Enero%202014.pdf>).
- Klewer D., *Rewolta pingwinów: nowy ruch uczniowski w Chile*, w: *Ruchy społeczne i etniczne w Ameryce Łacińskiej*, red. K. Derwich, M. Kania, Kraków 2011.
- Kołodko G.W., *Droga do teraz*, Warszawa 2014.
- Komosa M., *Precedens Pinocheta – podważenie mechanizmów bezkarności sprawców naruszeń praw człowieka w Chile*, „Ameryka Łacińska” 2005, nr 1.
- Liberska B., *Wybory w Argentynie. Koniec ery prezydenta Carlosa Menema*, „Ameryka Łacińska” 1999, nr 3-4.
- Miodek L., *Potrzeba paktu społecznego ponad podziałami politycznymi*, „Ameryka Łacińska” 2008, nr 2.
- Naím M., *Washington Consensus or Washington Confusion?*, „Foreign Policy” 2000, nr 1.
- Rodriguez O., *Creating (In) Equalities in Access to Higher Education in the Context of Structural Adjustment and Post-Adjustment Policies: The Case of Chile*, „Higher Education” 2008, nr 3.
- Rodríguez-Boetsch L., *Public Service Privatisation and Crisis in Argentina*, „Development in Practice” 2005, nr 3-4.
- Salinas D., Fraser P., *Educational Opportunity and Contentious Politics: The 2011 Chilean Student Movement*, „Berkeley Review of Education” 2012, nr 1.
- Smyk R., *Chile u progu dwusetlecia niepodległości republiki. Zarys aktualnej sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej*, „Ameryka Łacińska” 2010, nr 2.

Williamson J.B., Williams M., *National Defined Contribution Accounts: Neoliberal Ideology and the Political Economy of Pension Reform*, „American Journal of Economics and Sociology” 2005, nr 2.

Żuławska U., *Płynąc pod prąd - Argentyna w latach 1989-2012*, w: *Ameryka Łacińska w poszukiwaniu konsensusu*, red. K.A. Kłosiński, M.Czarnacki, Lublin 2013.

Nota o autorze:

Grzegorz Haber – doktor w zakresie nauk o polityce, adiunkt zatrudniony w Zakładzie Teorii Polityki w Instytucie Politologii Uniwersytetu Opolskiego. Zainteresowania badawcze: miasto jako przestrzeń polityczna, nierówności społeczne i zagadnienia transformacji społeczno-gospodarczej.